
ХУДОЖНЯ ОГІЄНкіАНА

Мар'ян Красуцький

Письменник, м. Кам'янець-Подільський

ГРОНА КАЛИНИ ЧЕРВОНІ' повість (уривок)

-5-

Огієнко, обклавшись паперами, працював. Писав накази, розпорядження, листи. Аналізував ситуацію, що склалася, до болю у скронях розмірковував над тим, де взяти кошти для вирішення університетських проблем. Їх потрібно було значно, у десятки разів більше, аніж ті, передбачені Малою Радою Міністрів, 60000 карбованців «на ремонт будинків Кам'янець-Подільської технічної школи». До того ж, ці гроші до Кам'янця-Подільського ніяк не могли дійти – на казначейський рахунок вони чомусь досі не надходили. А час квапить. Огієнко телеграфує у департамент вищої школи, просить якомога швидше вирішити питання. Якщо фінансування не буде проведене ближчим часом, пояснює, відкриття університету може опинитися під загрозою. Схоже, нарешті подіяло: через три дні ректор одержує телефонограму від директора департаменту Сушицького, у якій повідомлялося, що кошти на казначейський рахунок університету надіслано.

Та то була, як мовиться, лише крапля у морі. Для відкриття вишу необхідні значно більші кошти. Де їх узяти? Певну фінансову допомогу надали місцева влада, громада. Але й цього виявилось недостатньо.

Огієнко вирішує звернутися до кооператорів з проханням асигнувати певні суми на потреби університету та стипендії студентам. Листи за його підписом пішли в усі губернії, України. 22 жовтня 1918 року Огієнко повторно звертається до земств і кооперативів з проханням про допомогу.

Виділених державою коштів не вистачає, підкреслює ректор. І додає: бібліотека університету майже порожня, бракує негайного поновлення книжкових фондів, дуже слабкою є матеріально-технічна база вишу, бракує коштів на виплату стипендій, особливо студентам з незаможних родин, і вони, змушені займатися пошуками хіба насущного, забуваючи про хліб духовний».

Розіслані листи-звернення не залишилися без реагування. Напередодні урочистого відкриття університету було отримано певні суми, пожертвування. Їх зробили як органи місцевого самоврядування, так і кооперативні організації, об'єднання, приватні особи. Зокрема, одна з кредитних спілок м. Києва виділила на потреби Кам'янець-Подільського університету, розвиток його матеріально-технічної та навчальної бази 35 тисяч карбованців, Ямпільська повітова народна управа – 30 тисяч

¹ Продовження. Початок див.: Вип. VIII

карбованців, Український інвестиційний банк – 25 тисяч, Подільська спілка кредитних і позиково-ощадних товариств – 25 тисяч, «Дніпросоюз» – 15 тис.

Вінницька споживча спілка – 12,5 тисяч, Гайсинська спілка споживчих товариств – 10 тисяч і т.п.

Робили посильні пожертвування і окремі громадяни. Так, 20 тисяч карбованців надійшло від міністра шляхів Бутенка, 500 карбованців - від громадянина Мальованого з Ямпоя.

Кам'янецька міська дума, переймаючись турботою про студентів, перерахувала 12 тисяч карбованців на стипендії, 20 тисяч – на забезпечення функціонування студентської їдальні.

Не залишилися осторонь проблем створюваного університету повітоти земства. Земські гласні Літинського повіту на своїх загальних зборах ухвалили виділити Кам'янець-Подільському університетові 30 тисяч карбованців і 5 тисяч карбованців на студентські стипендії, Гайсинські повітові народні збори виділили для потреб університету 10 тисяч, надзвичайні збори Ушицької повітової ради – 10 тисяч, Вінницькі надзвичайні збори – 20 тисяч...

Активно підтримало новостворений університет Подільське губернське земство. На своїх зборах воно ухвалило фінансувати 46 студентських стипендій (по 1000 карбованців кожна), а згодом було виділено 50 тисяч карбованців на студентську їдальню.

То – далеко не повний перелік тієї допомоги і підтримки, що їх надавали першому на Поділлі і другому в Україні українському університетові владні структури, громадянські об'єднання та організації, окремі громадяни краю. Вони глибоко усвідомлювали: відкриття університету у місті над Смотричем вкрай потрібне і матиме «велике значення для культурної і економічної будучини України і нашого Поділля».

Значна роль тут належить Івану Огієнку, його авторитету, наполегливості і невичерпній енергії, з якими новопризначений шойноутвореного вищого навчального закладу узявся за нележку, відповідальну справу. Він зумів не лише відстояти свою концепцію подальшого розвитку освіти і вищої школи, а й переконливо довів, що навчання і викладання в українських вузах має здійснюватись українською мовою. Час підтвердить вірність його творчих шукань і знахідок, неабияку цінність прикладених зусиль, неоціненого досвіду. Вони гідно прислужається поколінням прийдешнім, завруняться добрими сходами і дадуть щедрий врожай.

... За вікнами доволі скромного кабінету, господарем якого тимчасово став Іван Іванович Огієнко, зависла фіолетова ніч. Високо у небі яскраво палахкотіли зорі.

– Пане ректоре, уже пізно. Засиділись ви, час і на спочинок, – зазирнула у напіввідчинені двері кімнати секретарка.

Огієнко не відповів. Задумливо дивився у темну пройму не заштореного вікна – туди, де владарювала прохолодна осіння ніч і тихо яріли у широкому безмежжі небесного огрому далекі зорі. Про що він думав у цей нелегкий для нього, для України час?..

Над сивим Кам'янцям, над куполами давніх церковів і соборів, над шпильчастими вежами фортець, над Старим містом плывла ще одна ніч незабутнього, тривожного і справді легендарного року тисяча дев'ятсот вісімнадцятого. Року великих надій і високих сподівань, яким так і не судилося здійснитися...

Домна Данилівна чекала гостей. Щомиті поквапом схоплювалася з святешньому, гарно застеленої квітчастою капою, тахти, хутко, майже бігцем, підгодила до вікна. Відкинувши цупку фіранку, щоби не перешкоджала спо-

глядати частину вулиці, а саме ту її частку, що вела до під'їзду їхнього будинку з західної сторони. Довго вдивлялася у перехожих, їхні обличчя: чи не він, бува? Ні, то був не він. Ще трохи постоявши біля застільного вікна, дещо розчарована, відходить і знову присідає на краєчок тахти. А, може, він приїде пізніше, скажімо, нічним потягом? Але ж повідомляв у своєму останньому листі, що «якнайпевніше, буду в суботу, десь у другій половині дня. Бо ще маю справи у міністерстві, то шойно впораюся — одразу додому». Уже вчорніс, а Івана все нема й нема. Невже не розуміє, що вона хвилюється! Коли б у щось лихе не втрапив. Час такий непевний. Що робиться у світі, що діється. Війни, кров, жорстокість. Люди неначе озвірили, на вулицю неможливо вийти. І коли все це скінчиться? Іван каже, що скоро, що не варто все сприймати так болісно, потрібно думати про хороше, про щасливе майбутнє на теренах स्वобідної і незалежної України. Вона згідна з ним, то так має бути. Але поки що...

Домна Данилівна Огієнко чекала чоловіка. Чекала з нетерпінням, з самого ранку. Сподівалась, що Іван Іванович прибуде ранковим поїздом — таке уже було. Тим більше, що на нього очікували службові справи. Міністр Василенко забажав заслухати звіт про хід робіт по приведенню у належний стан Кам'янець-Подільського університету: адже не за горами його відкриття. Кажуть, сам гетьман пообіцяв прибути на врочистості. А скільки високоповажних, сановитих гостей приїдуть. З Києва, інших міст. То має бути справді грандіозне дійство, справжнє свято. Ото й клопочеться, непокоїться Іван Іванович, за підготовчими турботами ніколи і вгору глянути. Все, геть усе на його плечах: і прийом численних гостей, їх розміщення, і організація самого дійства...

Знов швидко підвелася з мульткої (купили її з Іваном ще замолоду, за безцінь, але шкода викидати, нехай ще послужить) тахти, попростувала до застеленого білою скатертиною столика. Біля нього їхнє сімейство полюбляє збиратися за вечірнім чаюванням чи кавою. Вона, Домна Данилівна, Іван Іванович, син Анатоль і Юрко, донечка Леся. Смакували запашним напоєм зі спеченим нею ж таки домашнім печивом. Іван Іванович наразі нахвалював кулінарські здібності дружини: «Оце матінка наша постаралася: такою смакотою нас пригощає. Зроду нічого подібного не коштував. А вам як, діти?»

Анатоль і Юрко, посміхаючись, відповідали: «Дуже смачно! Дякуємо вам, матінко, за турботу вашу. Татко правду каже».

«І мені дуже смакує. Тільки наша матуся може спекти таке чудо», — приєднувалася до батька та братиків, до їхніх похвал на адресу матусі Леся.

Було весело, по-сімейному затишно. По вчорі батько розповідав щось цікаве, всі уважно слухали. І Домна Данилівна також. У такі щасливі хвилини їхнього життя-буття вона нерідко подумки переносилася із столиці, з цієї повсякденної суєти на Житомирщину, у дорогий серцю Брусилів — її малу батьківщину, місто її дитинства, юності. Там вони з Іваном покохали одне одного, там поєднали долі свої в одну, спільну долю, скріплену взаємною повагою і щирою, світлою любов'ю. На все життя, до скону. Здається, було те зовсім недавно, а вже літа промайнули. Літа, літа...

З Іванком вони зналися, ще навчаючись у школі, в їхньому рідному Брусиліві. Одначе ближче познайомились пізніше, коли Домна уже вчителювала у церковно-приходській школі, а Іван навчався у Києві. Юнак на вихідні та свята приїжджав до матері, тож молодята стрічалися, розмовляли, брали участь у різних молодіжних культурно-мистецьких заходах, які відбувалися у їхньому місті. Іван розповідав про життя у столиці, ділився думками, намірами присвятити себе служінню науці.

Домна слухала з цікавістю, розпитувала. Вона потай заздрила землякові: Київ – то не Брусилів, там, либонь, таки справді дуже цікаво жити. От би і її випала щасна доля! Та де вже там...

Поволі їхня дружба переростала у кохання. Сильне, палке, справжнє. Молоді люди уже не могли одне без другого. У червні 1907 року Іван Огієнко і Домна Литвинчук побралися. Весілля справили у Брусиліві. Був гарний сонячний день. Місто, його затишні, патріархальні вулички були геть заквітчані бузком. Боже, як бурхливо квітував того літа бузок, які незрівнянні пахощі заповоняли усе довкруги...

Молодим зичили щастя, добра, вірності. Іван закохано дивився на Домну і замріяно усміхався. «Ми будемо щасливі. Бо ми кохаємо одне одного» – красномовно промовляв його погляд. Домна відчувала себе найщасливішою жінкою в усьому світі. Вона буде Іванові вірною дружиною і зробить усе, щоб він завжди й в усьому відчував її підтримку, надійне плече.

Відтак – Київ, куди молоде подружжя переїхало невзабарі. Домна вступила до акушерської школи, Іван продовжував навчання в університеті, співпрацює у Науковому Товаристві імені Шевченка, друкується у газетах та журналах. Живеться їм не те, щоб легко, безтурботно – скорше навпаки. Зате цікаво як. Домна Данилівна, сильна своїми патріотичними переконаннями, любов'ю до України і українства, цілковито поділяє прогресивні погляди чоловіка, підтримує його. Вони разом відвідують різні заходи, зустрічаються з цікавими людьми: письменником Борисом Грінченком, Євгеном Тимченком, іншими. Тривалі розмови про майбутнє України, про українську мову, перспективи її розвитку. Нерідко гострі, принципові дискусії переходять у суперечки і продовжуються допізна.

У жовтні 1908-го з'явився на світ Євген – первісток, найменший синочок їхній. Та не судилося йому на життя: помер, коли й двох років не виповнилося. Та спільне горе ще більше зблизило їх з Іваном, вони стали справді єдиним цілим.

Невдовзі народився Анатоль, а через рік – Юрко. Додалося турбот, сімейних клопотів. Та вони цим не надто переймалися. Усі домашні справи робили разом, не ділили на «моє» і «твоє». І на ринок за продуктами ходили, і на прогулянку з малечою. Обое.

Щоправда зайнятість, постійна напружена праця в університеті, в наукових товариствах, читання лекцій у Комерційній школі, інших навчальних закладах (конче потрібно було заробляти на прожиття, утримання сім'ї) не завжди давали змогу Іванові Огієнку приділяти достатньо уваги родині, проте намагався робити це, як тільки міг. Щойно з'являлася нагода – на крилах летів додому, до коханої дружини і любих синочків. Згодом до них приєднається і донечка, яку вони назвуть Лесею. Але станеться це за декілька років. А поки що...

У 1908-му році, пізньої осені, вони провели в останню дорогу Іванову матір. Померла, так і не діждавшись кращого, щасливого життя, про яке багато наслухалася, але не відчула його, не скуштувала. Вони приїхали на похорон до Брусилова, відправили небіжчицю, як належало. Іван дуже важко сприйняв втрату дорогої людини. Довго не міг прийти у себе, заспокоїтись. Вона робила все можливе, аби розрадити чоловіка, допомогти загоїти глибоку рану...

Домна Данилівна знову і знову перебирає у пам'яті минуле, призабуте з плином часу. Ось вона, за порадою чоловіка, стає слухачкою Київського народного університету, студіює лекції, у тому числі і ті, які читає молодий професор Огієнко. Вона розуміє: щоб не відстати від чоловіка, жити з ним спільними інтересами, близькими для обох проблемами, треба вчитися і вчитися, наполегливо трудитися. Наука ж легко не дається, вимагає чимало зусиль. І вона готова працювати, робити все, аби бути поруч з чоловіком, його друзями – такими ж патріотами, борцями за волю і незалежність України.

На застеленому білосніжною скатертиною столі – у дерев'яній рамці велика фотографія Івана і Домни Огієнків. Вони сфотографувалися у брусилівського фотографа – сивобородого, з доброю посмішкою на лагідно-приятному обличчі після вінчання у Вознесенській церкві, яке відбулося 11 червня 1907 року. На знімку Іван аж занадто зосереджений, навіть суворий, а вона, Домна, усміхнена, весело зорить в об'єктив. Обоє – щасливі. Вірять у сонячне, безхмарне майбутнє. Якби ж то і насправді так було. І нині, і завтра, і на многая літа. А то он що діється навкруги...

На східцях застукотіли знайомі кроки. Вони все ближче і ближче. Він! Іван... Домна Данилівна кинулася до дверей. Розпапіла, схвильована.

– Добридень, серце моє. Пробач, трішки припізнився. Як ти тут? Як діти?

Огієнко міцно обняв дружину, цілував в обидві щоки, в губи. Домна Данилівна мовчки дивилася на чоловіка, не відпускала його від себе ні на крок, притиснувшись до нього усім своїм натомленим довгим чеканням єством.

– Я так скучила за тобою! Анатоль з Юрчиком також. Ми чекали тебе...

Почувши батьків голос, з сусідньої кімнати вибігли діти. Анатоль одразу кинувся до татка, міцно обхопив його обома руками за шию:

– Татку, де ти так довго був? Ми підемо у зоопарк, у гості до звірят? Вони такі гарні, і зовсім не бояться людей. Підемо, татку?..

Юрко і собі намагався привернути увагу батька, тягнув його за руку, щось шепотів.

– Говори голосніше, Юрасику. Що ти сказав? Також хочеш у звіринець? Підемо, неодмінно підемо. Тільки іншим разом. Чому не зараз? Зайнятий я дуже. Та й не працює, здається, звіринець. Коли запрацює? Хто його знає? Але запрацює, це точно. І ми обов'язково сходимо до звірів у гості. Пригостимо їх чимось смачненьким. Згода?

Іван Іванович ласкаво гладив хлоп'ят по голівках, ніжно обіймав за плечі. Його стомлені, але, як завжди, добрі, жваві очі випромінювали радість, неабияке щастя.

Вечеряли разом, як у найкращі часи. Домна Данилівна щедро пригощала чоловіка, синів їх улюбленими стравами, підкладала і підкладала у тарілки.

– Їжте, їжте, дорогенькі. Сама готувала. Хотіла порадувати вас. Останнім часом ми так рідко буваємо разом...

Іван Іванович з вдячністю поглянув на дружину. Нелегко їй, що й казати. Він постійно у роз'їздах, а нині й узагалі майже оселився у Кам'янці. Справи, турботи університетські... Скоріш би вже те відкриття. Та й сім'ю потрібно перевезти на нове місце. Помешкання ніби підшукали – житимуть у приміщенні, яке донедавна займав колишній інспектор Технічної школи. Не надто просторе, але затишне. Хіба їм багато треба. Звикли з Домною жити скромно, без зайвих розкошів. Навіщо вони, задля чого? Люди, тисячі українців бідують, їсти нічого, дітей нічим прогодувати. От над чим клопотатися слід найперше. Бо ж задля чого тоді боротися, в ім'я чого?..

-7-

О незабутня, буремна, тривожно-неспокійна, незвичайна, бурхлива кам'янецька осінь року одна тисяча дев'ятсот вісімнадцятого! Скільки турбот і клопотів, хвилювань і надій, тривог і сподівань привнесла ти у життя, у і без того неспокійні творчі будні Івана Івановича Огієнка... Їх і раніше вистачало, аж через край вихлопувало, а зараз... Він буквально жив університетом, засновником, творцем і фундатором якого йому судилося стати у такі, без найменшого перебільшення, важкі, тривожні часи в українській історії. Він мав у ньому, ля-

гав й уставав, розпочинав молитвою до Бога і нею ж закінчував кожен прожитий день, благаючи у Всевишнього благодаті і милосердя, допомоги і підтримки у ділах своїх повсякденних, щоби довірене йому, задумане і вимріяне здійснилось якомога швидше і щонайліпше. Щоб, мов гордий Фенікс, серед віковихниць злиднів і повірянь, зневіри і політичних протистоянь, тотальної розрухи і національної не ідентичності виріс справжній форпост української науки, і освіти, української культури, провісник епохи українського Відродження. Вона гряде, ця омріяна, вистраждана, віддвоєвана у жорстокій боротьбі, кровопролитних війнах, епоха. І він, волею Долі, повелінням найвищим Господнім, – один з її творців. Хіба то – не найшасніше, не найблагодорніше, чого так спрагло очікує, до чого прагне усім своім еством, усіма помислами своїми людина?

Збіжать, мов дзвінкоголосі весняні води, літа, зітруться, загубляться, а то й зовсім щезнуть у хитромудрих лабіринтах пам'яті людської події. Та не забудеться ніколи, навично вкарбується у серце, душу, пам'ять Івана Огієнка (митрополита Іларіона) та, ні з ким незрівнянна, Кам'янецька осінь. Він згадуватиме її з сумом і ностальгією, у сповненні драматизму і поневірянь дні еміграції, далеко від Поділля – у Польщі, Швейцарії, у Канаді, яка прийме його як рідного, у своє лоно, де в різні часи віднайшли прилисток тисячі і тисячі українців – земляків наших. Через роки і відстані згадуватиме всесвітньо відомий емігрант, видатний вчений і релігійний діяч, чие ім'я золотими літерами буде навично вписане в історію України, ті далекі, але незабутні, щасливі, буремно-бурхливі дні осені 1918-го у Кам'янці на Поділлі. Йї не судилося стати поворотним, відправним пунктом в українській історії, проте свою незаперечно позитивну роль вона зіграла. Він, Іван Огієнко, – також. Але це буде згодом, через роки, десятиліття. Поки-що ректор Огієнко – увесь в університеських клопотах. Наближається урочистий день відкриття Кам'янець-Подільського українського державного університету. Українського. Другого (після Київського) в Україні, першого не у столиці.

Прискореними темпами завершуються роботи біля приміщення університету. Тут цілоденно працюють будівельники, опоряджувальники. Майстрам самовіддано допомагають кам'яничани. Здається, геть усе місто вийшло на будівельний майданчик, що біля колишньої Технічної школи. Крім ректора Огієнка, тут часті гості голова губернської управи, один з найактивніших ініціаторів відкриття університету в Кам'янці Приходько, голова міської Думи Міранський, міський голова Самусь, голова повітової управи О. М. Пашенко, заступник міського голови Шульмінський, губернський староста Кисельов, інші. І кожен намагається внести і свою частку, в чомусь посприяти, допомогти. Умебльовуються службові приміщення, навчальні аудиторії, кабінети.

Хід завершальних робіт контрольное спеціально створена наказом міністра освіти комісія, до складу якої увійшли 13 представників міського самоврядування, 5 – від земства і 3 – від громадських організацій та навчальних закладів міста. Заступник голови комісії – відомий на Поділлі вчений, професор П. М. Бучинський. Від його енергії, уболівання за «стан справ на об'єктах дуже багато залежить». Професор Бучинський – довірена особа» Огієнка, його найперший помічник.

Особливих претензій до якості робіт немає. Незначні недоробки швидко виправляються, усуваються.

Ректор від свого імені, від імені губернської та міської громади розсилає запрошення тим, чия присутність на урочистостях з нагоди відкриття університету є найбільш бажаною і необхідною.

Серед запрошених – ректори Київського університету Святого Володимира, Духовної академії, політехнічного, комерційного інститутів, інших вищих навчальних закладів столиці та України.

Огієнко відвідує гетьмана Павла Скоропадського, який тепло зустрічає ректора нового університету, про добрі справи котрого був начуваний і щиро поважав його. Розмова тривала недовго, протікала у дружній, невимушеній атмосфері. Гетьман подякував Огієнкові за його подвижницьку працю на благо України, зазначивши при тому, що зусилля, покладені на оltар служінню державі, українському народові, дадуть щедру віддачу і слугуватимуть спільній справі.

Подякувавши за високу оцінку його праці, Огієнко запрошує гетьмана взяти участь у відкритті університету, прибути на урочистості до Кам'яця-Подільського. Присутність очільника держави, її першої особи на святі дуже бажане, підкреслював Іван Іванович. Це дало б самій події особливого значення, надзвичайної ваги, привернуло б максимум уваги місцевих вкладців, міської громади. А це конче потрібно для подальшого функціонування університету.

«Я, мої колеги і уся громадськість Кам'яця, Подільської губернії просимо вас, високоповажний пане гетьмане, прибути на свято і прийняти в ньому найактивнішу участь. Ваш візит є дуже бажаним і всіма очікуваний», – звертається до Скоропадського з такими словами професор Огієнко.

Гетьман довго думає, перебирає папери на письмовому столі, перекладає їх з місця на місце. Відтак, немовби вибачаючись, розводить руками. Ні, він не обіцяє приїхати до Кам'яця, хоч і бажав би зробити це. Побожеться, що важливі державні справи не дозволять. Якщо ж все складеться так, що він зможе прибути, то зателефонує задалегідь.

Власне, невизначеність гетьмана щодо його приїзду чи неприїзду дещо розчарувала Огієнка. Він таки сподівався на іншу відповідь – позитивну. Та що вдієш, можливо, у Скоропадського дійсно багато справ, набагато важливіших, ніж відкриття першого українського вишу у глибинці – в Подільській губернії, у прикордонному Кам'янці. Звісно, у нього таки чимало турбот, клопотів, одначе... Полишав високий кабінет Огієнко вельми і вельми розчарованим. «Щось тут не так, зовсім не так. По-іншому слід би. Невже він, гетьман, та ті, що його оточують, не розуміють...»

Домна Данилівна, як завше у подібних випадках, намагалася заспокоїти чоловіка, одвернути його від неприємних думок. Розповідала про домашні справи, про дітей, які просто на очах підрастають, вже й політикою починають цікавитися. Ось Анатоль засперечався з сусідським хлопчаком, либонь, старшим од нього років на три-чотири, хто візьме верх в Україні, тобто хто переможе: гетьман чи Петлюра? Толик упевнено заявив: Петлюра!

Огієнко, слухаючи дружину, підтакував, на знак згоди кивав головою. А з голови не виходило, свердлило мозок: «Як пройде свято відкриття університету? Чи все буде, як того хотілося?»

-8-

Наближалася 22 жовтня. Ще один день, ще два – і свято вже зовсім поряд. Воно має стати визначальною подією для усього Подільського краю, і не тільки. З цією метою Огієнко наносить візит міністру закордонних справ Д. Дорошенку і просить розіслати урочисті запрошення поважним особам за кордоном, зробити це через українські посольства. Одержавши згоду, Іван Іванович відправляється на аудієнцію до Прем'єр-міністра Ф. Лизогуба. Інформує його про готовність Кам'янець-Подільського університету до відкриття, запрошує взяти участь у торжествах з цієї нагоди. Тут же висловлює прохання (своє і кам'янецької громади) оголосити день 22 жовтня святковим днем на всій території Подільської губернії. Прем'єр обіцяє і бажає ректору нових успіхів у всіх його починаннях.

У свою чергу запевняє гостя, що і ближчим часом, і у подальшому сприятиме у вирішенні університетських проблем на урядовому рівні.

Відвідує Іван Іванович також міністра шляхів Б. Бутенка. Мета візиту – домовитися, аби 21 жовтня, якраз напередодні відкриття університету, зорганізувати відправлення з Києва окремого поїзда на Кам'янець-Подільський, щоб на свято змогли приїхати не лише поважні гості, а й усі бажанчі.

Одержує особисте запрошення на відкриття вишу Митрополит Київський Анатолій Храповицький, з яким Огієнко був добре знайомим і глибоко поважав. Заразом Іван Іванович висловив прохання, щоб високоповажний ієрарх поблагословив новостворений університет Острозькою Біблією 1581 року видання.

Треба зазначити, що усі поважні персони, до яких звертався ректор, з вдячністю прийняли запрошення і пообіцяли прибути до Кам'янця, щоб разом відзначити неординарну, державної ваги подію – відкриття університету на Поділлі. При цьому відзначили великі організаторські зусилля ректора, його внесок у відродження і розвиток національної освіти і культури, у наполегливу боротьбу за створення незалежної, суверенної Української держави.

Турбот, клопотів більшає і більшає з кожним днем наближення свята. Ректор не гайнає жодної хвилини часу, що залишається. Тривають останні приготування. Вироблено і затверджено програму вчистостей, перебування гостей у місті. Призначено відповідальних за проведення різних заходів, кожному доведено конкретне завдання.

Ректор зустрічається з керівниками міських установ та організацій, з представниками громадськості, щоб ще і ще раз перемовитися про найсуттєвіші деталі свята, зокрема, такі, як забезпечення належного порядку і безпеки високих гостей, організація святкового обіду, екскурсії по місту тощо.

Огієнко розпорядився провести зустріч (прес-конференцію) з керівниками засобів масової інформації щодо висвітлення важливої події на шпальтах місцевих часописів. Під час зустрічі досягнуто згоди, що відкриттю університету варто присвятити номери газет, що вийдуть у світ 22 жовтня 1918 року, цілком і повністю. Губернська земська управа ухвалила випустити 22 жовтня одноденну газету під назвою «Свято Поділля».

Серед численних публікацій, присвячених відкриттю університету, високопатріотичний вірш «Народу рідному – усе!» тоді ще маловідомого Микити Годованця – майбутнього класика української літератури, «патріарха» сучасної української байки. У своєму вірші автор відзначав важливе місце і роль Кам'янець-Подільського університету в долі України, закликав викладачів і студентів віддавати усі сили, горіння і неспокій душі благородній меті – служінню рідному народові.

Так, то було справжнє свято усіх подолян – представників усіх верств населення Подільського краю: робітників, селян, інтелігенції, студентства. Люди, здавалося, на деякий час забули про свої політичні погляди й протистояння, про жорстоку, кровопролитну боротьбу, яка тривала на теренах України і принесла їй народові чимало горя і втрат. Вони об'єдналися спільною метою, спільною благородною справою – відкриття Державного Українського університету – своєрідного культурно-освітнього і наукового вогнища, провісника добрих перемін, яких так довго чекали. І, нарешті дочекалися?..

-9-

...Гуде, вирує древній Кам'янець. З самого ранку у місті – наче у вулицю. Десятки, сотні містян – дорослі і діти, чоловіки й жінки – святково зодягнуті, у доброму настрої, з веселими посмішками на обличчях, поспішають до центру

міста. Людська ріка шириться, повноводнішає, відтак стає схожою на бурхливий гірський потік, який невдовзі вщерть заповнює прилегли вулиці. Повсюдно лунає гамір, сміх. Кам'ячани святкують відкриття університету. Справжнє Свято Культури захопило, полонило усіх. Ще б пак, такого тут ще не було з часів відвідин міста імператором. Та й хіба можна порівняти приїзд самодержавця всеросійського Миколи Другого з сьогоднішньою подією! Звісно, що ні. Чого варті святково прикрашені, величні триумфальні брами, що відкривають в'їзд до міста. Їх спорудили напередодні, щоб підкреслити ту незвичайну архітектурну привабливість міста, надати йому особливої краси і довершеності.

Та особливу увагу мешканців губерньського центру, приїжджих гостей привертає справді чарівний палац – Кам'янецький університет. Його приміщення приваблюють продуманістю архітектурних стилів, майстерністю їх реалізації. Високо над центральним дворцем – зображення тризуба з різнокольорових електричних ламп. Вони миттєво спалахують яскравими веселками, золотим розпином на фоні по-осінньому жовто-оранжевих садів і скверів, милують зір...

А людський потік не міліє, стає дедалі вселюднішим, потужнішим. Святкує Кам'янець, святкує Подільський край!..

Десятки, сотні подолан зібралися в університетській церкві на урочисте Богослужіння. Службу відправляє протоієрей Євфимій Січинський, присутнє усе кам'янецьке духовенство. Урочисто, піднесено звучить Свята Молитва, мовлена отцем Євфимієм, йому многоголосо вторять миряни.

Урочистий молебень править найвищий на Поділлі церковний ієрарх – єпископ Пимен разом з кам'янецьким духовенством. Виголошується «Многая літа Українській державі», її незалежності, очільникам держави, а далі – ректорові, професерсько-викладацькому складу, усім присутнім. Проголошується «Вічна пам'ять всім у Бозі спочилим українським князям, гетьманам і всім тим, хто життя своє віддав за Україну».

Огієнко – весь у русі, клопотах. Ні хвилини, ані секунди спокою! Цієї ночі не те, що не спав – очей не стулив. Ще і ще переглядав програму свята, уточнював, доповнював. Аби все було якнайкраще, бездоганно. Відправив своїх людей у Проскурів, щоб зустріли гостей з Києва, потяг з якими, як йому повідомили увечері 21 жовтня, відбув до Кам'янця-Подільського. Посланці інформували гостей про порядок проведення урочистостей, роздали видруковані поліграфічним способом програмки тощо.

Іван Іванович хвилюється, як ніколи. Чи ж усе продумано, чи все враховано? Нехай Господь допоможе!..

Високих гостей стрічали на вокзалі Кам'янець-Подільський, відтак, згідно сценарію, на площі перед приміщенням університету. Серед щойно прибулих – представник гетьмана, генерал-хорунжий Лібов (П. Скоропадський у Кам'янець так і не приїхав, пославшись на зайнятість), від міністерства освіти – П. Холодний, ректор Київського народного університету професор І. Ганицький, члени Комісії по заснуванню вищих шкіл професори Ф. Швець і В. Дуб'янський, очільники департаментів міністерства освіти А. Синявський, О. Вілінський, А. Лещенко, Софія Русова, Л. Старицька-Черняхівська, вищі урядники міністерств та відомств, представники від університетів Львова, Чернівців, Київської духовної семінарії та ін.

Поважених гостей тепло стріли ректор Огієнко, керівники міської управи, повітового губерньського самоврядування. Взаємні привітання, обмін враженнями...

Настає урочиста, незабутня мить. На по-святковому удекоровану трибуну піднімається представник гетьмана України генерал-хорунжий Лібов. Він

зачитує Грамоту гетьмана про відкриття університету, поздоровляє усіх присутніх з визначною подією. Лунає гарматний салют, його голосні залпи зависають над містом, відгукуються у серцях учасників свята.

До слова запрошується товариш міністра освіти П.Холодний. Він здоровить подолян, господарів і гостей свята з відкриттям університету, бажає новому навчальному закладові, професорам, студентам вагомих успіхів у навчанні, в розбудові Української держави, її освіти, науки і культури.

До шанованих гостей, багаточисельної громади, що зібралася з нагоди знакової події, звертається ректор університету, професор Іван Іванович Огієнко. Він вітає присутніх з відкриттям вишу, відзначивши при цьому, що то – найперші кроки молодіої Української держави – гетьману, уряду за розуміння національного відродження, створення нової, української освіти і науки, навчання і виховання молодих українців у душі високого патріотизму, вірності кращим традиціям історичної минувшини і палкої любові до України, її народу.

Огієнко, ознайомлює аудиторію з короткою історією університету, його створення висловлює подяку керівництву держави – гетьману, уряду за розуміння і підтримку, заявляє, що університет не Поділлі буде справжнім центром української культури і духовності, з честю виконуватиме свою високу і дуже відповідальну місію.

Особлива дяка – усім, хто допомагав у будівництві університету, його приміщень, приведенню їх у належний стан, хто офірував на розбудову грошові суми. Огієнко називає імена добровільних спонсорів, котрі зробили пожертвування. Серед них – десятки організацій, товариств, окремих осіб. Заслужують на подяку голова Подільської управи Приходько, голова Кам'янецької міської Думи Міранський, міський голова Самусь, його заступник Шульмінський, голова повітової управи Пащенко, інші. Їх зусилля, наполегливість і подвижництво увінчалися вагомим здобутком, добре прислужається громаді, українству.

Насамкінець Огієнко звертається з публічною заявою, у якій привселюдно відмовляється від ректорської зарплати і пропонує використати призначені для цього урядом кошти на студентські стипендії для незаможних юнаків і дівчат, що бажають здобути вищу освіту.

Заява викликала неабияке пошвавлення аудиторії, її схвально зустріли усі, хто прийшов на свято.

А далі – нові й нові привітання на адресу вишу, його ректора. Усні, письмові, передані по телеграфу й озвучені на майдані, від численних делегацій й окремих осіб. Ректор широко дякує за добрі слова привітань, відповідає на них. Свято продовжується у Народному домі. Виступають хори, демонструють високу виконавську майстерність місцеві та приїжджі мистецькі колективи, відомі співаки.

Для гостей свята зорганізовано урочистий обід, який тривав понад три години – до восьмої вечора, затим, після концертної програми, - святковий бал.

Другого дня, 23 жовтня, гості у супроводі господарів – професорів, представників міських властей оглядають університетські приміщення, здійснюють екскурсію по місту, знайомляться з його історико-архітектурними пам'ятниками. І лише увечері потяг з гостями відправляється до Києва...

Свято відкриття українського університету у Кам'янці-Подільському вилалося у справжнє Свято Культури, урочистості широко і докладно висвітлювали засоби масової інформації. Відкриттю університету присвятили сторінки, а то й цілі номери усі кам'янецькі газети, а спеціально випущена одинівка «Свято Поділля» розповідала про історію заснування університету, подала біографію ректора, а також розповіді про його колег-професорів, викладачів, вмістила чимало інших матеріалів.

Про неординарну подію оповідали один одному кам'ячани, ділилися враженнями. Свято ще довго хвилювало, будоражило серця і помисли. Відгомонять роки, десятиліття. А те, що відбулося 22 жовтня 1918 року у місті над Смотричем, ніколи не зітреться у пам'яті поколінь, назавжди збережеться в історії України.

-10-

У святі відкриття університету, як і в багатьох подіях тієї незвичайної доби, брала участь одна з найяскравіших постатей, які визначали історію розвитку українських суспільно-громадської думки, просвітницького руху кінця XIX – першої половини XX століття, літературознавець, громадський діяч Софія Русова у своїй книзі «Мої спомини», що вийшла друком 1937 року у Львові, а у 1996 році перевидана у видавництві «Україна-Віта» (Київ), вона згадує: «...Я пригадувала собі події з часів гетьманату. Між ними була лишень одна світла, про яку треба тут згадати – це відкриття університету в Кам'янці.

Приїхали туди окремим поїздом ціле Міністерство Освіти, представники інших міністерств, просвітніх організацій та ін. Це було восени. Кам'янець справляв враження південного міста, в садах сила овочів, дерева в золотих кольорах. Зустріли нас: Приходько, Солоха, О.Січинський й інші, як представники інтелігенції Кам'янця й організатори університету. Тут справді було місце для університету: сила архівів, два місцеві музеї, великий будинок семінарії і так близько до Галичини, до Європи. Всі казали, що це прорубується вікно в Європу, до її науки. Ніхто тоді не гадав, що в цих мурах, які ми так радісно присвячували науці, буде потоплена наука і гідність її діячів, що це вікно буде старанно замуроване руками більшовиків від «буржуазної Європи...».

«Після офіційного свята, – продовжує С. Русова, – усіх нас запросили на вечерю. Чимало було сказано промов, і на культурні, й на політичні теми, але мене найбільш вразила промова Микити Шаповала, занадто вже соціалістична і революційна, від чого ми вже почали були тоді відвикати. І багатьом ця промова здалася занадто лівою, крайньою. Шаповала у тоді персонально не знала, а лише як поета й критика з «Української Хати» (під псевдонімом Сріблянський), з постійним антагонізмом супроти Єфремова в літературних оцінках. Але його промова була виголошена з таким запалом, що можна було відразу сказати, що ця людина цілком щира в своїх переконаннях, а тоді тим більше, Шаповал був одним з ініціаторів повстання й інтенсивно переживав болучі проблеми української дійсності. На ректора університету призначений був Огієнко, відомий тоді тільки як автор української граматики й завзятий філолог. Вибір був правильний, бо Огієнко відразу увесь віддався організації колегії, бібліотеки та влаштуванню лабораторій. Це була людина дуже амбітна, яка для піднесення свого університету не жаліла ані своїх власних сил, ані сил усіх своїх співробітників. Пізніше, за часів Директорії, він довгий час з'єднував дві посади – міністра освіти й ректора. Хоч уся праця в міністерстві лежала на плечах П. І. Холодного, але жодної справи не можна було провести без згоди чи за відомістю Огієнка. І це дуже гальмувало справи, часто спричиняло різні конфлікти. Дріб'язкове честолюбство Огієнка доходило до того, що до нього навіть у звичайних справах не можна було звертатися інакше, як «Пане міністре» або «Пане ректоре». Але що дріб'язковість треба Огієнкові простити й цінити його за надзвичайну працездатність та повну відданість українським справам, які він підтримував часто не без ризику для себе, зостаючись на сторожі їх до останньої хвилини...».

-11-

Свята, якими б радісними і величними вони не були, закінчуються. Натомість знову приходять нелегкі, напружені будні, де головним, визначаль-

ним є праця і ще раз праця. Сьогодні, завтра. Щодень. Нерідко без права на відпочинок, без можливості перевести подих, бодай ненадовго розслабитися, хоча б подумки позбутися нагальних клопотів і турбот, які повністю тримають тебе під важким пресом, який дедалі посилюється, нарощується.

Схоже, що саме такими, або майже такими, були перші та й подальші робочі будні ректора Огієнка опісля вже офіційного відкриття університету. Адже потрібно було не лише започаткувати у повному значенні цього слова діяльність складного механізму, факультетів, кафедр, лабораторій, забезпечувати їх чітку і безперерйну роботу, навчально-виховний процес.

Огієнко працює з подвоєною, потроєною енергією. Уже в листопаді розпочинаються започатковані ним же виклади в університеті. Так, у присутності місцевих очільників влади, широкої громадськості відбувся його виклад з історії української мови. Блискуча лекція професора Огієнка привернула увагу міської інтелігенції, викликала підвищену зацікавленість. Подібний виклад на тему: «Українська мова» ректор зробив на початку грудня у міському театрі. Зала виявилася переповненою. Слухачі жваво обговорювали основні тези викладу, одностайно схвалювали положення про те, що хто цурається рідної мови, той у саме серце ранить свій народ, «для одного народу мусить бути тільки одна літературна мова й вимова, тільки один правопис», «рідна мова – то найголовніший наріжний існування народу як окремої нації: без окремої мови нема самостійного народу».

Як правило, після викладу Огієнко відповів на численні запитання слухачів, допомагав зрозуміти деякі висловлювання, терміни, роз'яснював, що і до чого. Він подовгу залишався у тісному колі палких прихильників української мови, спілкувався з ними і одержував від того справжнє задоволення, неабияку насолоду.

Та головним, першочерговим своїм завданням і відповідальним обов'язком ректор Огієнко, цілком зрозуміло, вважав керівництво університетом, забезпечення на належному рівні навчально-виховного процесу, пошуки нових, ефективних форм і методів роботи. Неодноразово виїжджав у Київ, знайомився з станом справ у столичних вишах, все краще намагався запровадити у себе.

Перший прийом студентів до Кам'янець-Подільського державного українського університету був оголошений у серпні, майже за два місяці до відкриття. Незважаючи на складну ситуацію, політичну нестабільність як в Україні, так і на Поділлі, молодь краю виявила величезне бажання одержати вищу освіту в новому навчальному закладі. Кількість заяв про вступ перевершила усі сподівання.

Ректор не випускав з поля зору надходження заяв від вступників, вимагав від співробітників ставитися до майбутніх студентів з підвищеною увагою, регулярно інформувати його як просувається справа. «Жодної відмови без серйозної на те причини! Кожному вступнику – максимум уваги» – таким був наказ Огієнка-ректора. І він ретельно виконувався усіма, хто був до того причетним.

До університету практично мав змогу вступити кожен, хто бажав навчатися і був готовий до цього. Йдеться, звісно, і про освітній рівень майбутніх студентів, їх готовність до здобуття вищої фахової освіти. Університет у Кам'янці-Подільському став справді народним вищим навчальним закладом. До нього приймали колишніх студентів інших університетів, учнів, які закінчили гімназії, середні технічні, семикласні семінарії. Перший набір студентів склавши 1401 чоловік. З них на фізико-математичному факультеті виявили бажання навчатися і були зараховані 478, на історико-філологічному – 338, на правничому – 310, сільськогосподарському – 235, богословському – 40. За національною приналежністю українців було 1111, євреїв – 2.11, поляків – 35, росіян – 32. Решта – білоруси, німці, представники «інших націй і народностей».

Звичайно, не всі бажаючі змогли стати студентами. Для тих, хто не відповідав існуючим вимогам, при університеті діяли курси українознавства, де слухачі поглиблено вивчали українську мову. Десятки бажаючих стали вільними слухачами, аби згодом одержати повне право влитися у студентський колектив.

Перший набір кам'янецького студентства був своєрідним і не зовсім схожим на наступні: чимало слухачів виявилися людьми з певним життєвим і професійним досвідом – працювали у різних освітніх, громадських, наукових установах, організаціях та об'єднаннях. Природньо, що вони прагнули поглиблювати свої знання, підвищувати фаховий рівень. Тому переважна більшість щойно прийнятих на навчання старалися, працювали наполегливо і сумлінно. Надійною підмогою слухачам стала організована ректором І. Огієнком університетська книгозбірня, що нараховувала майже 40 тисяч книг. Початок формування книжкового фонду зробив сам Іван Іванович Огієнко, передавши бібліотеці 114 книг з власного збереження. Він же постійно, листовно і через пресу, звертався до керівників наукових установ, навчальних закладів, приватних осіб з проханнями по можливості «докласти своїх зусиль до збудування нового культурного огнища і подарувати в бібліотеку університету книжок, що в їх тепер відчувається особлива потреба».

Тож на прохання ректора відгукнулися і надіслали 408 томів наукової літератури Наукове товариство імені Т. Г. Шевченка зі Львова, 6600 книг – Подільський губернський статистичний комітет, 2716 – міська чоловіча гімназія. Передавали раритетні видання університетській книгозбірні Київський університет, Подільське церковне історико-археологічне товариство на чолі з Ю. Сіцинським. Особисто Юхим (Євтимій) Йосипович, згодом – один з працівників бібліотеки університету, відтак – викладач, приват-доцент, подарував 59 цінних стародруків, 30 томів Актів Віленської архівної комісії, 30 книг різного змісту і тематики, 23 книги з власної бібліотеки. За дорученням С. Петлюри Головне управління мистецтв уряду УНР передало університетові усі архіви дворянського зібрання та колишнього жандармського управління. Книги дарували викладачі університету, вчителі, громадяни Кам'янець-Подільського та інших міст України.

Велику і корисну працю по упорядкуванню і розширенню фондів університетської книгозбірні здійснював один з найперших і найулюбленіших учителів і духовних наставників І. Огієнка під час його навчання у Брусилівській двокласній школі Іван Григорович Сливка, який – у вересні 1918 року був зарахований до штату бібліотеки і працював тут до жовтня 1922 року, залишивши про себе добру пам'ять.

Бібліотека посідала важливе місце в історії Кам'янець-Подільського державного українського університету, відіграла помітну роль у його створенні та функціонуванні на зорі становлення на протязі 1918-1920 років.

-12-

У Києві неспокійно. Після нетривалого затишшя відновилися масові акції, виступи прихильників. Директорії проти гетьманщини. Демонстрації, протести нерідко переростають у бойові дії, набирають загрозливого характеру. Гетьман Павло Скоропадський і його оточення неспроможні контролювати ситуацію, а тим більше – впливати на перебіг подій. Гетьману радять добровільно зректися влади, відмовитися від неї, щоби уникнути трагічної розв'язки, яка може закінчитися кровопролиттям, людськими жертвами. Генерал вагається. Та переконавшись у безвиході, поспішно полишає Київ, устигнувши прихопити найнеобхідніші особисті речі. Війська Директорії на чолі з Симоном Петлюрою увійшли в місто.

Огієнко передбачав такий розвиток подій. Більше того, він неодноразово попереджав гетьмана про ситуацію в Україні, про невдоволення його нерішучістю, незрозумілим вичікуванням та непростимою інертністю, які можуть дорого коштувати. Врешті так і сталося. Влада гетьмана була повалена, дев'ятнадцятого грудня 1918 року вона повністю перейшла до Директорії.

Двадцять п'ятого грудня нова влада в особі Директорії та її очільників, добре знаючи Огієнка як великого патріота, палкого поборника національної ідеї та його неабиякі організаторські здібності, незаперечний авторитет в освітянських, наукових колах, приймає рішення призначити його міністром освіти. З цією пропозицією у Кам'янець направляє член Директорії, довірена особа її керівництва професор Ф. Швець.

Посланець налаштований рішуче й досить оптимістично. Він упевнений: Огієнко погодиться прийняти пропозицію. Перемовини ведуться на квартирі ректора за філіжанкою смачної кави, люб'язно запропонованою гостинною Домною Данилівною. Сьорбаючи «божественний (саме так поцінував кулінарський хист дружини пана ректора столичний гість), трунок», високий посланець одразу переходить до справи.

Радить не відмовлятися у жодному разі.

Посада міністра якраз для вас, шанований Іване Івановичу. Ваші здібності, ваша надзвичайна працездатність, авторитет... Беріться за роботу, формуйте міністерство...

Огієнко дякує за виявлену довіру, але з відповіддю не поспішає. Як університет? Що буде з ним, зі справою його мрії, недоспаних ночей і напружених, по вінця наповнених працею, шуканнями днів, місяців? Хто краще від нього знає проблеми шойноутвореного вишу, орієнтується у його потребах, яких іще он скільки? Ні, не слід ось так все кинути і – до столиці. Хоча, судячи з усього, столицю невзабарі може стати і не Київ, а інше місто. Хай і ненадовго...

Огієнко просить дати йому на роздуми три дні. Треба, мовляв, усе зважити, проаналізувати, і вже по тому приймати рішення.

Швець наполягає дати згоду зараз, сьогодні ж, щоб він міг негайно телеграфувати урядникам про успішно виконану місію. Ректор стоїть на своєму: три дні на роздуми – і все тут.

Через три дні, 28 грудня, – другий раунд переговорів. Член директорії Ф. Швець чекає відповіді. Огієнко погоджується прийняти пропозицію, але висуває дві обов'язкові вимоги: остаточну відповідь дасть після особистої зустрічі з керівниками Директорії, задля чого збирається виїхати до Києва найближчим часом, а ще – він має намір залишатися ректором Кам'янець-Подільського державного українського університету.

П'ятого січня 1919 року Іван Іванович Огієнко приступає до виконання обов'язків міністра освіти Української Народної Республіки. Одночасно не полишає ректорської посади. Урядники спочатку негативно поставилися до бажання Огієнка суміщати ці дві посади, але змушені були змиритися з вимогою, яку ректор-міністр висунув під час тривалих перемовин.

У Києві нового міністра зустріли його заступник («товариш міністра») П. Холодний, начальник департаменту середніх шкіл А. Синявський, начальники департаментів нижчих шкіл освіти А. Лещенко і С. Русова, ін.

Тривала розмова зі співробітниками про подальшу працю, основні завдання та напрямки діяльності міністерства, шляхи розвитку української освіти і науки. Новий міністр ознайомлює колег з своїм баченням, наголошує на безумовній українській системі освіти, пріоритетності рідної, української мови.

Цьому певною мірою мають сприяти прийнятий Директорією «Закон про державну мову», підготовлений і прийнятий при безпосередній участі професора Огієнка, інші важливі документи.

-13-

Шостого січня 1919 року Іван Огієнко видає перший наказ у якості міністра освіти. Цим наказом він відмовляється від належного йому міністерського грошового утримання і передає його на стипендії студентам Кам'янець-Подільського університету.

Слід нагадати, що дещо раніше професор Огієнко відмовився від виплати йому ректорської зарплатні, яку також запропонував використати на потреби вузу. Тим часом, і сам ректор, і його рідні багато у чому відмовлялися собі. Ощадлива Домна Данилівна берегла кожен карбованець, ревно стежила, аби гроші з сімейного бюджету, який був зовсім не таким, як в інших ректорів чи міністрів, використовувались суворо за призначенням – на найнеобхідніші продукти, одяг та взуття дітям тощо.

Нова, відповідальна посада вимагає мобілізації зусиль і часу, самовідданої щоденної праці. Огієнко також буквально розривається між Києвом і Кам'янцем-Подільським. Невідкладні, нагальні турботи не дозволяють засиджуватися на одному місці, вимагають особистої присутності і в університеті, і в міністерстві. Термінові поїздки, відрядження... Звідки брав сили, звідкіля черпав енергію, на снагу – важко навіть уявити. «З любові до України, до мого народу», – скаже згодом. Скаже щиро, переконано. З твердою впевненістю у здійсненні намічених задумів і планів. Все, що він робив, задля чого докладав понадзусиль і подвижницької праці, за що боровся і що мужньо боронив, – все в ім'я України, її будучини.

За пропозицією Огієнка, значно прискорюються роботи по організації Київського державного українського університету, якого ще й досі не відкрито, здійснюються конкретні заходи по реорганізації та українізації Академії наук України, запроваджується новий правопис для шкіл («Правила правопису склав при міністерстві освіти з відомих науковців, громадських діячів, яка покликана займатися питаннями освіти, ефективно впливати на стан справ.

До складу ради увійшли широко знані в Україні професори А. Кримський, Є. Тимченко, Д. Багалій, О. Левицький, М. Марковський, Ф. Сушицький, Г. Павлицький, Л. Лобода, інші. Огієнко проводить значну роботу щодо укомплектування департаментів та служб міністерства кваліфікованими, надійними працівниками. Що стосується окремих осіб, то новий міністр ціною великих зусиль відстояв їхні кандидатури, узявши під свій захист від попередньої влади...

Це – лише незначна часточка того, чим доводилось займатися Огієнкові уже на самісньому початку своєї діяльності в міністерській посаді.

Дев'ятого січня 1919 року Директорія ухвалює історичної ваги документ про Злуку – з'єднання Західної і Східної Українських Республік в одну єдину соборну державу – Українську Народну Республіку. Огієнку довірено виробити проект – сценарій відзначення Свята Соборності. Іван Іванович негайно береться за реалізацію почесного завдання. Уже за два дні Рада Міністрів ухвалює, а Директорія Закон – вважати день 22 січня державним святом й урочисто відзначати його в усій Україні на вічні часи. Грандіозне, величне святкове дійство відбулося у Києві, на Софіївській площі. У ньому взяли участь десятки, сотні тисяч киян, приїжджих з усіх міст України, духовенство, представники дипломатичних місій іноземних держав.

Іван Іванович залишився задоволеним: Свято Соборності вдалося на славу. Та попереду його чекали ще багато справ, тож конче необхідно працювати й працювати.

Ситуація в Україні ускладнюється з кожним днем. Червоні все ближче і ближче. Їхні загони ось-ось візьмуть Київ.

25 січня Директорія приймає рішення про від'їзд уряду до Вінниці, а 27 січня оголошено евакуацію Києва. Огієнко приймає відвідувачів – керівників освітніх установ, працівників міністерських служб та відомств з ранку й до пізнього вечора. Вранці 28 січня потяг з урядовцями відбуває до Вінниці, а вночі наступного дня міністр освіти з групою співробітників оселяються в одному з тамтешніх готелів. Розпочинається робота міністерства у складних, екстремальних умовах. Вона продовжуватиметься недовго – з початком лютого наступ червоних змушує міністра залишити Вінницю і взяти курс на Кам'янець-Подільський...

-14-

До Кам'янця їхав з тривогою і надією. Хоч ситуація залишалася досить складною – червоні війська продовжували переможений наступ, а Ковалець, незважаючи на запевнення, що ворог, увійде в Київ хіба що через його труп, таки здав місто, десь його глибоко в серці жевріла віра, що українські загони зупинять більшовиків і все повернеться на круги своя.

Щоправда, непокоїла гостра і досить неприємна розмова з підлеглими, що відбулася напередодні від'їзду з Вінниці. На пропозицію їхати до Кам'янця товариш міністра Ю.Щириця, якого на цю посаду було призначена зовсім недавно і завдяки наполяганню Огієнка, а також П.Дорошенко (опікувався питаннями культури) та професор Ф. Сушицький, котрий обіймав посаду директора департаменту вищих шкіл, категорично відмовилися: не вірили, що у тому хаосі, який панував у країні, можна навести лад і нормально працювати. Невдовзі усіх трьох очікуватиме трагічний кінець: Щирицю розстріляли червоні у Вінниці, Дорошенка – в Одесі, а Сушицький помер від тифу. Та Огієнко дізнається про те згодом. Тепер він боляче переживав, що недавні його колеги і близькі друзі не працюватимуть з ним, під його керівництвом.

Дорога до Кам'янця виявилася важкою. Колії засипало снігами, місцями залізниця не діяла. Потяг ледве просувався, долаючи перешкоди. Неподалік станції Балин поїзд зазнав катастрофи. Постраждали декілька вагонів з пасажирами, серед них і той, у якому їхав Іван Огієнко. Міністр відбувся легкими ушкодженнями та контузією. Однак це не зашкодило йому одразу ж по приїзді у Кам'янець зателеграфувати А. Лещенку, який залишився у Києві і мав доручення тимчасово опікуватися справами міністерськими, віддати останні накази та розпорядження.

Домна Данилівна намагається створити для чоловіка необхідний домашній затишок, забезпечити якнайкращі умови для праці та відпочинку, лікування. Та про відпочинок Огієнко і слухати не бажає. Він з головою поринає у роботу.

Під його безпосереднім керівництвом приймається ціла низка розпоряджень і законів: про українізацію середніх шкіл; про вільний вступ до п'ятого класу гімназій з вищих початкових шкіл; про надання права особам, які закінчили чотири класи духовних семінарій, педагогічні інститути та фельдшерські школи, вільного вступу до університету; про допомогу українським видавництвам; підвищення заробітної плати вчителям народних шкіл та ін. Розпорядженням Міністерства освіти за підписом І. Огієнка відкритися і запровадити нові закони про обов'язкове загальне навчання.

Міністерські клопоти аж ніяк не перешкоджають Огієнкові успішно виконувати обов'язки ректора університету. Перебуваючи у Києві, він дбає про закупівлю книг для університетської бібліотеки, обладнання для лабораторій.

Завдяки його наполегливості і старанням вдалося домогтися збільшення бюджету університету.

Ректор призначає нових професорів і доцентів: архієпископа Олексія (Дородниці), О. Столярова, А. Малиновського, П. Клепатського, І. Любарського, М. Плевака, В. Васильківського, М. Чайківського, Й. Пленського. Доцентами на богословський факультет призначено О. Неселовського, Т. Табінського, Ю. Січинського.

У лютому 1919 року при Кам'янець-Подільському університеті організується наукове товариство з багатьма секціями. У його роботі активну участь беруть викладачі, студенти, вчителі місцевих шкіл.

11 березня український уряд, залишивши не надто гостинну Вінницю, прибуває до Кам'яця-Подільського. Чи надовго? Хтозна. Міністерство освіти розташовується у приміщенні університету, товариші міністра П. Холодний на пропозицію І. Огієнка та його дружини мешкає у сім'ї Огієнків. Сюди ж, на квартиру ректора, приходять як співробітники вишу, так і урядники різних служб. Радяться, вирішують, дискутують.

Політична обстановка в Україні (у Кам'янці-Подільському – також) загострюється. Міняються уряди, прем'єри змінюють один одного з катастрофічною швидкістю: С. Остапенко приходить замість В. Черняхівського, останнього змінив Б. Мартос. Усі намагання стабілізувати ситуацію не приносять бо-дай найменшого успіху. До Кам'яця підходять червоні. 17 квітня вони зайняли місто. До університету прибув комісар освіти В. Затонський і своїм наказом закрити богословський факультет. У помешканні ректора зроблено обшук. Нічого підозрілого не віднайдено. Нова влада призначає комісаром до університету студента Волянського. Той розпочинає свою діяльність «з політичної агітації, вишукувань неблагонадійних» тощо.

Огієнко тимчасово перебуває у Галичині: спочатку – Тернопіль, затим Станіслав (нині Івано-Франківськ), Бучач, Чортків, Борщів). Виїхав туди разом з урядом у примусову еміграцію у зв'язку з наступальними діями червоних військ. Університет же, незважаючи ні на що, продовжує функціонувати. Звичайно, з певними труднощами. Та ректор вірить: буде краще, усе зміниться.

Перша так звана еміграція ректора продовжувалась до кінця травня. 3 червня 1919 року загони полковника Удовиченка звільнили Кам'янець, а 4 червня І. Огієнко повертається до міста і приступає до виконання обов'язків ректора університету.

Ось як згадує про те повернення Огієнкове до Кам'яця-Подільського у книзі «Мої спомени» Софія Русова: «Всі думки наші були повні поворотом до Кам'яця... Вночі з мого балкону чутно було гуркіт гармат, серце билося від тривоги і щастя... І того таки дня наші вступили до Кам'яця. Людність їх засипала квітками, всі раді були пристати до давно жаданих переможців. На другий день Огієнко і я автом виїхали з Борщева. Боже, я цілувала землю, коли переїхали Збруч і рідні степи прийняли нас у свої обійми! Наше авто раз-у-раз псувалось й останню частину дороги довелося йти пішки. Огієнко сердився – ректорові університету не личило пішки входити в своє місто, але я раділа... Слідом за нами вїхав до Кам'яця й Петлюра. Ентузіазм був величезний. Маленькі діти з дитячого садка йшли спереду перед Петлюрою й тонесенькими голосками співали «Ще не вмерла Україна», а він підняв і поцілував ту дитину, що подала йому квіти...»

Отож, і Огієнко, і Петлюра знову у місті над Смотричем. Нова столиця Української держави продовжує жити своїм життям, неспокійним і тривожним. Відновлюють роботу урядові структури – міністерства, служби, поновлюють свою діяльність громадські організації. Організуються шпиталі для по-

ранених козаків та хворих, їдальні, притулки для бездоглядних дітей та підлітків. Величезну, дуже корисну справу робить Софія Русова: разом з іншими жінками – активістками відвідує поранених вояків у шпиталях, вручає їм скромні подарунки, опікується дошкільним вихованням дітей.

Плідно і надзвичайно корисно, цілеспрямовано працює Українське товариство Червоного Хреста, яке у Кам'янці-Подільському очолює професор Огієнко. Він же був ініціатором створення цієї добродійної організації. Організаційні збори, що відбулися в університеті 20 червня, обрали до складу президії І. Огієнка (голова) К. Солуху, Ю. Січинського, В. Приходька (голова Подільської губернської управи), професора Б. Біднова, С. Русову, С. Січинського та ін.

Огієнко, постійно завантажений справами в університеті, з притаманною йому енергійністю і заповзятливістю береться за налагодження діяльності Товариства. Він домагається виділення урядом необхідних для милосердних акцій коштів, частину грошей вдається виручити від проведення виставок, концертів та ін. Зусиллями Огієнка, Русової, дружини голови губернської управи Г. Приходько, К. Солухи, організовано короткотермінові курси сестер-жалібниць, санітарно-харчові пункти на залізничній станції Кам'янець-Подільський, в інших місцях, дешево їдальною для бідних у Кам'янці-Подільському, засновано амбулаторію Червоного Хреста (завідував К. Солуха), яка надавала медичну допомогу малозабезпеченим громадянам, котрі гостро потребували лікування...

Іван Іванович Огієнко встигає скрізь і всюди, до всього намагається докласти своїх рук і розуму, співпереживання. У такому ж ключі, з такою ж енергією працюють і його колеги з університету, міністерства. Сил і снаги додає віра у щасливе майбутнє України, палка любов до неї. Заради України, щасливої долі народу українського вони готові на все.

Отримано: 1.09.2011 р.